

uppdelning skymmer enligt Wingren enheten och kontinuiteten mellan Gamla och Nya testamentet. Wingren startar i första trosartikeln, i skapelsen, först därefter följer andra och tredje trosartikeln. Det går tillbaka på föreställningen att skapelsen måste vara evangeliets förståelsehorisont. I artikeln med rubriken ”Två testamenten” går Wingren igenom historien som leder fram till att testamentena slås samman i en bok. Genomgående understryks vikten av att hålla samman de båda.

I en artikel från 1990 adresseras frågan om relationen mellan ”Staten och evangeliet”. Wingren framhåller att det specifikt lutherska med kyrkan är att den inte utgör en avgränsad social struktur som sätter en gräns mot det omgivande samhället. Detta skiljer sig enligt Wingren från den romersk-katolska kyrkan, som upprättat en egen struktur i den världsliga gemenskapen. Detsamma gäller Jean Calvin (1509–1564), vars föreställning om kyrkan som något eget går tillbaka på hans uppfattning om lagen. För Luther är lagen i världen identisk med den naturliga lagen som finns i varje människas samvete och som människan har tillgång till genom förnuftet. För det behövs inga bibeltexter. För Calvin är dock lagen något som förmedlas i ett Guds tilltal till människan. Det innebär enligt Wingren att bibelordet lägger grund för egna ordningar i världen. Världens och Bibelns ordningar sammanfaller inte, vilket Wingren utifrån sin förankring i skapelseteologin finner djupt problematiskt. I artikeln ges en överblick över hur staten organiserat sin relation till kristendomen med start i det romerska imperiet där statsbegreppet etableras och befolkningen styrs med järnhand fram till 1900-talets demokratier.

För den som vill bekanta sig med Wingrens författarskap är detta en utmärkt bok. Dels på grund av den pedagogiska och innehållsrika inledningen av Aurelius, dels på grund av att urvalet av artiklar förmår ge en bild av Wingrens bibelbruk som ett viktigt fundament för Wingrens skapelseorienterade teologi. De teologiska

brottningar som Wingren levde med är ständigt aktuella. Min enda kritiska invändning rör det abrupta slutet på en i övrigt mycket informativ inledning. Här återvänder Aurelius till frågan om var Wingren slutligen landar i frågan om vad som skiljer kristna från andra. Aurelius låter frågan besvaras med ett kryptiskt citat från *Växling och kontinuitet*: ”Vad den kristne har och som omgivningen inte har, det är – skulle man kunna säga – ett glädjeämne. Det är allt, men det är ganska mycket” (s. 30). Här hade jag önskat att Aurelius tog med oss ett steg till och hjälpte oss att förstå poängen.

Citatet är typiskt för Wingrens sätt att uttrycka sig och det genomsyrar hans författarskap. Den kristna människan har ingen särskild ingång till hur hon som människa ska leva sitt liv. För detta kommer ingen handbok med tron. Vad den kristna människan har är att hon är befriad och upprättad av Gud, vilket skapar tacksamhet och glädje. I detta finns en frihet att leva sitt liv spontant och svara an på livets komplexa verklighet. Och det är just mot denna bakgrund som boken varmt rekommenderas.

Johanna Gustafsson Lundberg

Docent, Lund

DOI: 10.51619/stk.v97i4.23717

Michel Foucault. *Sexualitetens historia: Band IV. Köttets bekännelser*. Göteborg: Daidalos. 2019. 403 s.

Det var med *Sexualitetens historia (Histoire de la sexualité)* som Michel Foucault (1926–1984) började inkludera tidigkristna texter i sin forskning, genom det fjärde bandet med titeln *Köttets bekännelser (Les aveux de la chair)*. Foucault arbetade med att korrekturläsa boken tiden före sin död, och när han avled i juni 1984 var arbetet inte avslutat. Han hade uttryckt en önskan om att inga verk skulle ges ut postumt, och först över trettio år efter hans död publicerades *Köttets bekännelser* 2018, redigerad av Frédéric Gros på Gallimard.

I sin undersökning av utvecklingen av sexualiteten som diskurs i västerländsk historia hade Foucault, efter det första bandet *Viljan att veta* (*La volonté de savoir*), som fokuserade på den moderna perioden, börjat söka sig betydligt längre tillbaka i historien. Detta syns i den andra volymen, *Njutningarnas bruk* (*L'usage des plaisirs*), och den tredje, *Omsorgen om sig* (*Le souci de soi*), som behandlade det klassiska Grekland och Rom. Det fjärde bandet behandlar i sin tur den tidiga kristendomens roll i utvecklingen av den västerländska synen på subjektet som sexuell varelse. I bokens titel har vi en ledtråd om var i denna roll ligger: För det första får *köttet*, i betydelsen av begär, en central plats i de tidigkristna texterna. För det andra innebär den framväxande bekännelsepraktiken inom kristendomen att detta begär kopplas mycket starkt till *sanning*, nämligen sanningen om självet.

Boken är uppdelad i tre delar: "Framväxten av en ny erfarenhet", "Att vara jungfru" och "Att vara gift" (de första två titlarna är redaktörens tillägg). I den första delen vill Foucault visa både på kontinuitet och diskontinuitet i kristendomens förhållande till tidigare idéer om sexuella relationer. Han klargör här en viktig poäng: Den förändring som äger rum från tidigkristna författare som Klemens av Alexandria (ca 150–ca 215) – och hans icke-kristna föregångare – till senare kristna asketiska tänkare handlar inte om en strängare reglering av det sexuella livet, utan "det är en annan typ av erfarenhet som successivt utvecklas" (s. 60). Begreppet *kött* tar över den centrala plats som *aphrodisia* tidigare haft i litteraturen (detta begrepp hänför sig till sambandet mellan kropp och njutning och till handlingar snarare än identitet), och i denna förändring ser Foucault ett centralt steg i den utveckling som leder fram till sexualiteten som diskurs. Här spelade å ena sidan botgöringen, å andra sidan den monastiska askesen en avgörande roll.

Genom analyser av i synnerhet Tertullianus (ca 155–ca 220) beskriver Foucault hur botgörelsen, i dopets sammanhang,

inte var knuten till självobjektivering, utan självmanifestation (s. 67). Begreppet *exomologes* blir här viktigt, i betydelsen av en offentlig handling i vilken man erkänner sig som syndare. *Exomologes* handlar, påpekar Foucault, inte bara om sanningen om *vad man gjort*, utan även om *vem man är*. Vid sidan av den offentliga bekännelsen finner man i den tidiga kristendomen *exagoreusis*, den ständiga praktik av prövning–bekännelse som ägde rum inom klosterväsendet. I analys av främst Johannes Cassianus (ca 360–ca 435) texter konstaterar Foucault att målet för prövningen inte är tidigare handlingar utan vad som försiggår i medvetandet: Det handlar om subjektets relation till sitt tänkande. En paradox ligger i att "självet veridiktion i grunden är knuten till uppgivandet av självet" (s. 153). Detta innebär en klar skillnad gentemot den hellenistiska filosofin, där samvetsprövning framför allt handlade om självbehärskning och målet var att man till slut skulle klara sig utan vägledning. Hos de kristna var lydningen ett mål i sig och man eftersträvade ett uppgivande av den egna viljan – ett uppnående av *apatheia*, lidelsefrihet.

Bokens andra del handlar om jungfruskapet. Det kom från 200-talet att utvecklas en "jungfruskapets konst" (*techné*) (s. 183), som innebar att jungfruskapet inte längre uppfattades endast som motiverat av avhållsamhet, utan, hos författare som Cyprianus (ca 210–258) och Methodius av Olympus (ca 250–ca 311), kom att beteckna ett positivt tillstånd: en förvandling, ett återupprättande av den paradisiska tillvaron. Jämfört med vad som tidigare sagts om eftersträvandet av *apatheia*, framkommer här en form av askes som är betydligt mer positiv och aktiv till sin karaktär. Jungfrudom handlar inte om lydning av regler om avhållsamhet, utan om ett val som människan själv gör för att förvandla sitt liv.

I den tredje delen, som handlar om äktenskapet, konstaterar Foucault att äktenskapet mot slutet av 300-talet började tillskrivas – i likhet med jungfruskapet – en särskild konst

(*techné*). Augustinus (354–430) upptar en betydande plats i den här delen, med sin syn på äktenskapet som något gott i sig, och fortplantningen som ett av dess legitima syften. Vad Augustinus också åstadkommer i detta sammanhang är vad Foucault beskriver som könets *libidinisering*. *Libido* (lust) är, enligt denna förståelse, i sig av ondo, men makarna kan göra gott eller ont bruk av det. Enligt Foucault möjliggör detta den senare utvecklingen av föreskrifter om sexuella relationer inom äktenskapet och får alltså ses som en betydande del av utvecklingen som går mot bildandet av *sexualiteten* som diskurs.

Köttets bekännelser tycks visa på en förskjutning i Foucaults angreppssätt från makt/kunskap till subjekt/sanning. I undersökningen av det västerländska sexuella subjektets utveckling framstår *köttet* som centralt, mellan den klassiska antikens *aphrodisia* och den moderna tidens *sexualitet*. Foucaults angreppssätt i läsningen av de tidigkristna texterna tillåter intressanta perspektiv som problematiserar vissa vanliga föreställningar, såsom att idealet om jungfruskap kan förklaras genom en strängare sexualmoral och regler om avhållsamhet, och att det skulle utgöra ett passivt tillstånd. Foucault visar hur *köttet*, begäret, får sin stora betydelse i dessa texter inte genom att vara det som ska övervinnas, utan det som är ständigt närvarande i människan och måste bekämpas. Det hade varit önskvärt att författaren tydligare låt denna viktiga slutsats nyansera och problematisera sitt hävdande att asketiska författare, till skillnad från icke-kristna föregångare, inte såg prövningen som ett sätt att utveckla sig själv utan snarare utplåna sig själv.

Till detta hör en annan tanke, som lyfter oss ut ur det asketiska subjektet till den tidigkristna kontexten, och för oss tillbaka till ett perspektiv av makt/kunskap. Det var inte bara i relation till självet, utan till andra asketer liksom icke-asketer, som kampen mot köttet ägde rum. I läsandet av tidigkristna texter är det tydligt hur en askets liv i köttet, och kamp *mot* detta kött, definierade personen och motiverade den grad av helighet som

hon eller han tillskrevs. Det var inte i frihet från köttet, utan i ett särskilt förhållningssätt till köttet, som skillnaden gentemot icke-asketerna låg. Utan kött, ingen hierarki. Detta problematiserar ytterligare betydelsen av lidelselöshet och passivitet i det asketiska livet, och pekar tvärtom på köttet som centralt i de processer genom vilka asketernas status höjdes. Kanske är detta en av de riktningar i vilka receptionen av detta mycket betydelsefulla verk kommer att utvecklas.

Katarina Pålsson

TD, Lund

DOI: 10.51619/stk.v97i4.23718

Philip Geister & Gösta Hallonsten (red.). *Faithful Interpretations: Truth and Islam in Catholic Theology of Religions*. Washington, DC: The Catholic University of America Press. 2021. 224 s.

Religionsmöten och den teologiska bearbetningen av dessa – religionsteologi – är välkända fenomen i varje religiös tradition. För kristendomens del möter vi uttryck för religionsteologi redan i de bibliska skrifterna och sedan genom hela kyrkans historia. Med andra ord, i kristen tradition finns en bred uppsättning texter, attityder och föreställningar om religiös mångfald och andra människors tro. Religionsteologi är alltså inte något nytt. Ändå har den antagit en mer systematisk och genomreflektad skepnad sedan senare delen av 1900-talet. En avgörande impuls i denna utveckling är Andra Vatikanconciliet, som inspirerat och väglett religionsteologiskt tänkande i stora delar av kristenheten.

Därför är det med stort intresse som jag läser *Faithful Interpretations*. Här får läsaren en inblick i det senaste från några av den katolska världens mest betydelsefulla religionsteologer. Bokens titel anspelar på *pia interpretatio*, Nicolaus Cusanus (1401–1464) relativt välvilliga sätt att tolka islam genom att vara trogen den egna traditionen och samtidigt öppen för viss form av sanning i